

УДК 378.4(477—25) КМА

Горський В. С.

ALMA MATER ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

"...історія взагалі, а історія культури зокрема — то є процес, в якому кожна подія чи явище має за собою свою генетичну лінію. Насіння наступної доби вже посіяне в добі попередній".

{Є. Маланюк. Нариси з історії нашої культури.— К., 1992.— С. 46}.

У статті проаналізовано деякі вихідні принципи, на яких ґрунтувалася система виховання й освіти в Києво-Могилянській академії.

Обґрунтовується актуальність досвіду першого українського вищого навчального закладу з огляду на завдання, що їх вирішує нині система вищої освіти України. З цієї точки зору особливого значення набуває ствердження духу незалежності і свободи, який втілювала власним буттям Академія.

З огляду на проблему, що розглядається, акцентується увага на впровадженні в життя професорами Академії настанови систематичної освіти, що ґрунтується на творчому окресленні першоджерел, функціонування інтелектуалів, налаштованих на спілкування в загальноєвропейському контексті.

Свідоме спрямування системи навчання не так до нагромадження знань, як до самовтілення людини,— утворює головний підсумок, що резюмує виховну концепцію, яка стверджувалась у Києво-Могилянській академії.

Слова знаного історика української культури Євгена Маланюка я обрав за епіграф не випадково. Вони визначають той особливий масштаб виміру історичного значення, з огляду на який маю намір звернутися до досвіду Києво-Могилянської академії.

Як будь-яке явище чи подія, що відбувалась у минулому нашої культури, Києво-Могилянська академія має чітко визначений термін свого існування. Відомо, що вона народилась 385 років тому, 15 жовтня 1615 року, коли Галшка (Єлизавета) Василівна Гулевичівна урочисто, в присутності численних свідків вписала в "гродські книги" свій фундуш, за яким її спадкова земля на Подолі передавалась Київському братству, зокрема, щоб тут було впроваджено школу "дітям шляхетським, так і міщанським". Мине 17 років — термін цілком зіставний з часом, яким вимірюється процес становлення окремої людської одиниці — й започатковане в центрі давнього Київського Подолу немовля набере цілком означених обрисів першого українського вищого навчального закладу, який став alma mater для багатьох поколінь наших інтелектуалів. Серед тих, хто сприяв цьому процесові слідом за подільською міщанкою Гулевичівною, був і ктитор

Київського братства гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який доклав чимало зусиль для зміцнення школи, щоб у ній, як писав він у заповіті, "наука тривати могла вічно і потомні часи" [1], й, зрештою, "старший брат і опікун" її митрополит Київський Петро Могила, ім'я якого освячує цей заклад донині. Відтоді, з 1632 року, впродовж 185 літ відбувалась реальна, земна історія Академії аж доки вона не припинила своє буття згідно з розпорядженням російського уряду в 1817 р. Отже, принаймні три дати — 1615, 1632 і 1817 рр. — визначають час історії Києво-Могилянської академії від зародження й до кінця її існування. В цих межах і вимірюється передусім масштаб і значення її в тогочасній історії України.

Але тут я хочу звернутись до іншого аспекту історичного значення Академії. Адже події минулого — особливо такі фундаментальні, як виникнення першої вищої школи, — крім періоду, означеного часовими кордонами їхнього реального буття, мають ще супраісторичне значення, що надає актуальності цій події для долі поколінь прийдешніх. Йдеться про роль явища минулого, що набирає значення, згадуваного Є. Маланюком, "насіння наступної доби", що

вже було "посіяне в добі попередній". Мова йде про певну спільність, яка, долаючи століття, попри всі цілком зрозумілі відмінності, що з часом зростають, дозволяє відчувати сімейну спорідненість з нашими далекими предками.

В Київській духовній академії — вищому навчальному закладі, що з 1819 року існував на території колишньої Києво-Могилянської академії — незважаючи на принципово відмінні заходи, що визначали діяльність цього закладу, попри досить критичне ставлення до багатьох ідей, що їх культивували професори-могилянці, — існувала традиція — 31 грудня на заупокойній літургії в Києво-Братському монастирі відправляти службу в пам'ять "фундаторів, покровителів, благодотворителів, наставників, вихованців Академії", відлік історії якої починався з XVII ст. В 1896 році Ф.Тітов у "Слові", виголошеному під час цієї відправи, говорив: "Наша Академія теж є духовною сім'єю, що доживає вже третє століття свого існування й нараховує в собі вже кілька поколінь. Як така, Академія наша має свої особливі, академічні перекази. Саме ці перекази еднають усіх вихованців Академії — і найдавніших, і пізніших — в одну сім'ю... Перекази ці не є чимось мертвим, нерухомим; ні, вони зберігають внутрішній дух Академії, який переходить із покоління в покоління, який животворить її. Міняються персони, що складають Академію, змінюються статuti й правила її, міняються самі форми життя академічного, а сама Академія постійно лишається такою ж самою" [2].

З часу, коли проголошувалось це "Слово", минуло ще понад 100 років. Чи маємо ми право слідом за Титовим стверджувати нині, що, попри величезну відстань майже в чотири століття, нас з давньою Академією еднає не тільки місце розташування, що в певному сенсі, попри всі відмінності, Академія "лишається тією ж самою"?

Гадаю, що так. І на підтвердження цього хочу звернутися до деяких вихідних засад, на яких ґрунтувалась філософія виховання й освіти, що реалізувалась у стінах Києво-Могилянської академії і не втратила своєї актуальності й донині.

Серед таких засад, мабуть, першим слід назвати ствердження особливих прав та обов'язків, що еднають усіх, хто долучився до "вченого стану" Академії як корпорації, об'єднаної спільною метою — пошуком і здобуттям істини. Власне, на ґрунті цього принципу й виникають у європейській культурі перші університети в Італії (Болонья (з 1119 р.), Неаполь (з 1224 р.), Рим (з 1303 р.), Англії (Оксфорд (XII ст.), Кембридж (1202 р.), Франції (Монпельє (з 1180 р.), Сорбонна (з 1257 р.), Іспанії (Сіена

(1240 р.) тощо. З цими, а також університетами в Кракові, Відні, Гейдельберзі, Лейпцігу і Кенігсберзі безпосередньо й були пов'язані професори та вихованці Києво-Могилянської академії. В них вони одержували освіту, що або передувала, або продовжувала час, проведений у Києво-Могилянській академії.

Для української молоді (а точніше — для молодих людей з усіх східно- й південно-слов'янських країв) Києво-Могилянська академія міцно розташувалась на тому, що простягнувся по всій Європі, шляху, яким весела й часто буйна шкільна молодь мандрувала від університету до університету, намагаючись здобути те краще й досконале знання, яким вирізнявся кожний навчальний заклад. Як казали тоді, спудеї шукали мистецтва — в Парижі, гуманітарних наук — в Орлеані, права — в Болонії, "медичних припарок" — у Салерно. Своє особливе місце посідає в цьому строкатому університетському колі й Києво-Могилянська академія, що визначає як її спільні риси з іншими університетами, так і специфічну відмінність. Спільним було передусім виразне ствердження незалежності корпорації вчителів та спудеїв, що еднались для захисту своїх автономних прав від втручання як державної адміністрації, так і вищого духовного кліру. На рівні формального визнання це відбулося в тривалій боротьбі за надання Київському колегіуму офіційного статусу Академії, який підтверджував усі права автономного навчального закладу, "право свободності иметь", як зазначалось у царській грамоті 26 вересня 1701 р., що увінчувала цю тривалу боротьбу. Але з одного боку, в реальному бутті КМА від початку стверджує свою незалежність від державної влади. Це спричинилось до того, що задовго до одержання офіційного статусу Академії Київський колегіум називають Академією і автор "Опису України" Г. Л. Боплан, який побував у Києві в 30-ті роки XVII ст., і члени польського посольства, що спостерігали за зустріччю в Києві Богдана Хмельницького в 1648 р., і французький автор "Аналіз Малої Росії..." Ж. Б. Шерер. Цей пафос незалежності, що його плекала в душах своїх вихованців Києво-Могилянська академія, дозволяє говорити про її роль як лона, в якому зростала й виховувалась політична і культурна еліта нації. У зв'язку з цим Є. Маланюк зазначав, звертаючись до історії України XVII ст., що «культура» ніби справді попереджує «політику», бо політичну кристалізацію козацтва не можна собі уявити без утворених на західний зразок колегіумів в Острозі (1580), у Львові (близько 1590) і, врешті, в Києві (1615)... Ці культурні осередки, що пізніше виформували — за великого митро-

полита Петра Могили (1596—1647) — згодом таку славу Києво-Могилянську школу (академію) і відновили Київ як культурний центр Батьківщини, — вони, властиво, приготували (а почасти й зродили) дійових осіб доби бароко. Ці осередки стали школою, де нація сформувала й вишколила свій інтелект" [3].

Боротись за незалежність доводилось могилянцям не лише в XVII ст. за часів Речі Посполитої. Попри надання Петром I офіційного статусу Академії, у російського уряду вона теж була під підозрою. Як писала про неї в листі до Румянцева Катерина II: "Небезызвестно, что обучающиеся богословию и определяющие себя здесь к чинам духовным в самых малороссийских училищах по развратным правилам римского духовенства заражаются многими ненасытного честолюбия началом" [4].

Не менш завзято боронили могилянці свою автономію й від прямого втручання церкви. Нагадаю хоча б ту відверту негативну реакцію, яку викликала у членів Київського братства та серед старшини реєстрового козацтва ініціатива Петра Могили щодо створення на території Києво-Печерської лаври в 1631 році "гімназіону" — школи, задуманої як філософське відділення, де б вивчалися у п'яти класах початки "вільних наук". Реакція на цей акт, що тлумачився як зазіхання церковної ієрархії на безпосереднє керівництво освітою, була такою відвертою, що Сільвестр Косів, якого Петро Могила запросив до Києва зі Львова для організації школи, згадував: "Які з того перуни, які громи і тріскавиці почали шибати на нас, того язик атраментований не подужає анатомізувати! Був же час, що ми, висповідавшись, тільки того й чекали, коли нами схочуть начиняти животи дніпрових осетрів або поки одного огнем, другого мечем не пішлють на тот світ" [5].

Та хоч би як там було, а об'єднання в 1632 р. "гімназіону" з братською школою й поклало початок Київському колегіуму, стало можливим саме завдяки компромісові, згідно з яким Петро Могила вступав у братство, вписуючись в "Упис" його як "старший брат і опікун".

Дух незалежної корпорації об'єднував в єдину спільноту як професорів, так і вихованців Академії. Показовим щодо цього є принцип організації спудеїв, які утворювали дві конгрегації — велику, яка об'єднувала старші класи — філософії й богослов'я, та конгрегацію малу, до якої входили учні молодших класів (фара, інфіма, граматика, синтаксима, піїтика й риторика). Конгрегації брали активну участь в усіх напрямках академічного життя. Подекуди дух свободи, що єднав вихованців Академії, набував таких масштабів, що приводив до відчутних

негативних наслідків. Запрошений до Академії викладач гебрейської мови бідкався, що "прилежных в обоих классах учеников очень мало; ибо принуждаты их так, как и в прочих школах, в сих школах нельзя, понеже многие, а наипаче из высших классов, толь вольні, что когда хотят, тогда приходят в школу, а ежели стать их увещевать, или другого пенса заставитъ, то и вообще все оставляют школу, не сказавши учителеви ни дяки, ни спаси Бог" [6].

Звичайно, цитоване не вичерпує характеристики стилю навчання в Академії, де, попри сказане, панував дух системності знань і дисципліни розуму, що, зрештою, зрозуміло. Адже безпосередньо моделлю, у відповідності з якою будувалось навчання й організація життя Києво-Могилянської академії, були єзуїтські школи, вельми поширені в Речі Посполитій, в тому числі й на території України, навчальні заклади, які, за свідченням дослідників, були "в той час самими модними, що осліплювали всіх блиском своєї вченості й дивним педагогічним тактом" [7].

І все ж, за всієї близькості до моделі традиційного європейського університету, яку втілювали, зокрема, й навчальні заклади єзуїтів, Могилянська академія стверджує незалежність своєї властивою їй своєрідністю й винятковістю.

Єзуїтські школи щодо цього — чи не найпоказовіші. Адже вони сприймаються творцями Київської колегії не лише як прообраз, за зразком і подобою якого слід будувати своє життя, а й як антагоніст, чи не найзапекліший ворог. В ім'я оборони власних цінностей від зазіхань з його боку по суті й творилась наша Академія — як перший у колі слов'янських народів вищий навчальний заклад, що свідомо ґрунтувався на засадах православ'я.

Тим-то від початку могилянці вбачають сенс своєї діяльності не у створенні ще однієї школи, яка б доповнювала зусилля інших, що діяли в Україні, а в започаткуванні нової традиції в системі вітчизняної освіти та виховання. В ім'я цього Київська академія за задумом її творців мала стати осередком асоціації шкіл, які втілюватимуть у життя засади, на яких вона ґрунтувалась. Перші філії виникають у 1634 році у Вінниці (з 1639 р. — в м. Гоші), у 1636 р. в Кременці. Асоціацію реально творять вихованці Академії, що впроваджують здобутий досвід не лише в Україні, а й в усьому православно-слов'янському світі. Засвідчуючи успіх цієї високої місії, зокрема, в Росії, єпископ Смоленський Гедеон Вишневський у листі до Київського архієпископа Рафаїла Заборовського в 1739 р. писав, що з Києво-Могилянської академії, "от православных оных Афин, вся Россия источник премудрости почерпала и вся своя новоза-

ведення училищныя колонии напоила и израстила" [8].

Стверджувати власну незалежність і авторитет доводилось за умови загостреної міжконфесійними конфліктами конкуренції з такими вславленими й знаними навчальними закладами, як університет у Кракові, де впродовж XV—XVI ст. навчалось понад 800 українців [9], Віденський університет, єзуїтські школи, школи реформаторів, серед яких славна в Європі "Таківська академія", яка з 1638 р. розташувалась у м. Киселині на Волині, в маєтку українського магната Юрія Чаплича тощо.

Й те, що, незважаючи на всі ці ускладнюючі фактори, Києво-Могилянська академія відстояла і ствердила власне незалежне існування, суттєвим чином визначалось ідеєю тримовності як оригінально осмисленої фундаментальної засади освітньої програми Академії.

Це дало можливість не схибити на манівці провінційного хutorянства, куди кликали поборники незалежності з табору однодумців Івана Вишенського, який категорично заявляв: "Латинська премудрість — пряма дорога до пекла. Риторика, діалектика й інші поганські (латинські) хитрощі й руководства є витворами діавола, що веде боротьбу із слов'янською мовою, яка є найбільш плодюча і найулюбленіша Богові. Тому чи не краще вивчити богомолібний і праведнословний часословець, молебний псалтир, плачливий і смиренномудрий октоїх, євангельську і апостольську проповідь (з поясненням простим, а не хитрим) та інші богослужбні книги, і через те здобути життя вічне, — чим розуміти Аристотеля красномовного, Платона і інші вавилонські хитрості — і зі всім тим відійти в огненну гієну" [10].

А з іншого боку лунали заяви П. Скарги, що не було ще такого, щоб науки вивчали польов'янськи. Позиція, що її свідомо обстоює Академія, як слов'яно-греко-латинський навчальний заклад, дала можливість в обороні власної незалежності не втратити почуття гідності, стверджуючи право, лишаючись самою собою, співдіяти з іншими на загальноєвропейському просторі. Позиція засновників Києво-Могилянської академії, за оцінкою Є. Маланюка, "зробила те, що Русь, зіпхнута ворожою адміністрацією до ступеня «грецької схизми», духовенство якої було, мовляв, «тільки в читанні — докторами», ця Русь вже не хотіла зіставатися «дурною Руссю» в очах тріумфуючої Польщі... Всупереч репетуванню «рідної» темноти — «на що латинську школу заводите? У нас її досі не було, а люди проте спасались», ... суспільство рішуче пішло не так за захованням вже досить вивітрилих «староруських» традицій, як

за голосом інстинкту національного самозбереження" [11].

Коли я сьогодні в одній газеті читаю заклик: "Розпеченим залізом слід випалювати з душі нашого народу російську мову, а може й англійську, німецьку, французьку, що стали для нас рідніше своїє, і ми ще й пишаємось тим" [12], а з іншої газети дізнаюся, що архієрей УПЦ МП Агафенгел (до речі, нагороджений нашим Президентом орденом "За заслуги") "відсторонив від Святого Причастя" одного з підлеглих йому священників за проповіді українською мовою, то переконуюсь, що згадана позиція давніх могилянців не втратила своєї актуальності й понині. Але сказаним значення ідеї тримовної школи не вичерпується. Зрештою, вона теж спиралась на певну європейську традицію.

Початок свій ця традиція бере в добу Ренесансу, коли, відображуючи загальний потяг до розвитку творчого, критичного мислення, активізується потяг до вивчення гебрійської та грецької мови, що приходить на зміну всевладдю латини. При всій повазі до латини як мови теологічних та філософських трактатів, стверджується вимога не довіряти сліпо інтерпретаторам-вчителям, а виробляти істинне знання на ґрунті самостійного критичного осмислення першоджерел. Інтелектуалів тієї доби вже не задовольняє вивчення Аристотеля за латиномовними перекладами, до того ж зробленими здебільшого з арабомовних текстів. Вони хочуть читати Аристотеля, як і Біблійні тексти, в оригіналі. Цій меті, власне, й слугували нові наукові інституції, що, на відміну від традиційних університетів, одержали назву академій. Академії формувались не так, як школи, а у вигляді вчених товариств, об'єднаних прагненням самостійного осмислення першоджерел. Такою була Римська академія, очолювана Помпоніо Лето, Платонівська академія у Флоренції, заснована Козимо Медічі, керівником її був Марсіліо Фічіно. Зароджуючись як наукові осередки, академії з часом ініціюють створення відповідних навчальних закладів, що діяли поза традиційними університетами. Так виникають тримовні колегіуми, налаштовані на виховання фахівців, готових до критичного текстологічного аналізу текстів Святого Письма. В 1517—1518 рр. за ініціативою Еразма Роттердамського тримовний колегіум було засновано при Лувенському університеті. Аналогічний заклад "Corpus Christi" виникає в Оксфорді. В Парижі створюється тримовний королівський коледж, що з 1795 р. одержує назву "Колеж де Франс".

Суттєво, що, запозичуючи цю традицію, Києво-Могилянська академія помітно трансформувалась. Місце гебрійської мови посідає слов'ян-

ська. Це не означало зневаги до гебрейської традиції. Гебрейська мова, особливо в класі богословському, була обов'язковим предметом вивчення. Але суттєвим є ствердження рівноправності в колі сакральних мов вітчизняної традиції. Разом з цим, принципова настанова Академії на багатомовність, — а вона не вичерпувалась лише вже названими, включаючи у сферу реального функціонування й польську, а у XVIII ст. — французьку, німецьку й російську мови, не кажучи вже про давньоукраїнську, — набуває особливого значення. Вона слугувала формуванню інтелектуалів, налаштованих на спілкування в загальноєвропейському контексті. Це був активний крок до забезпечення вітчизняної культури можливістю творчої взаємодії на полі загальноєвропейської спільноти. "Яка потреба латинських шкіл нашому народові? — роз'яснював Сільвестр Косів у своєму «Експезі». — Передусім та, щоб бідної нашої Руси не називали глупою Руссю. Учїться, говорить обмовець, по-грецькому, а не по-латинському. Добра рада, але вона корисна в Греції, а не в Польщі, де латинська мова має великий ужиток" [13]. Єрусалимський патріарх Паїсій, який відвідав Київ у 1649 р., із задоволенням відзначав, що знайшов тут школу, де "учителі високого мистецтва" навчають молодь "слов'янській мові як властивій і латинській як необхідній тим, що живуть між латинянами" [14]. Нагадаємо, що "латинянами" в той час була вся вчена Європа.

Разом з тим, настанова на багатомовність аж ніяк не заперечувала принципового опертя на потреби рідної, вітчизняної культури. Йдеться не лише про те, що давньоукраїнська теж реально функціонувала в середовищі Академії. Суттєво, що тим самим стверджувався феномен багатомовності як виразної ознаки української барокової культури. "Тримовність українського письменства того часу, — зазначає Н. М. Яковенко, — є, без сумніву, явищем барвистим і неповторним, навіть, феноменальним, оскільки пишучи польською, як Мелетій Смотрицький (або Сильвестр Косів), слав'янською (як Захарій Копистенський) чи латиною (як Іван Домбровський чи Юрій Немирич), людина не переставала бачити світ очима своєї милої Русі і середовища, яке її виплекало" [15].

Отже, сповнена відчуття власної гідності настанова на незалежність органічно сполучалась у виховній системі Академії з відкритістю, що налаштовувала на взаємодію, творчий діалог на полі європейської культури. Цей принцип дозволяв, з одного боку, збагачувати власну культуру через запозичення кращих здобутків інших європейських народів. Разом з тим це не було механічне копіювання, що дозволяло

уникнути загрози розчинення в інонаціональному культурному середовищі. Дослідник історії КМА Ф. Тітов з цього приводу підкреслював: "До честі діячів Києво-братського колегіуму необхідно сказати, що всі вони, можливо, за небагатьма і випадковими винятками, ніколи не переходили межі у перейманні і наслідуванні латинських шкіл" [16].

Втіленню у життя цих принципових настанов й була підпорядкована система навчання в Києво-Могилянській академії. Одне з фундаментальних завдань, що реалізувалось впродовж навчання, полягало в залученні учнів до універсальних здобутків тогочасної науки. Цьому слугував досить широкий перелік дисциплін, які вивчалися в Академії. Наприклад, у класі філософії, крім вивчення власне філософських дисциплін, викладались основи громадянської і військової архітектури, механіка, гідростатика, геометрія, гідравліка, оптика, діоптрика і перспектива, тригонометрія сферична, початки астрономії, математична географія, гідрографія, гномоніка, математична хронологія [17].

В одному з молодших, граматичному класі, крім мов, вивчалися також арифметика, катехізис, нотний спів та інструментальна музика, історія, географія.

І все ж головне спрямування виховного процесу визначалось не лише прагненням передати учням найбільший обсяг знань. Самі по собі здобутки тогочасної цивілізації розглядаються не як абсолютна норма, а ґрунт, спираючись на який і має здійснюватись самостійний творчий пошук. Цю настанову досить чітко сформував Теофан Прокопович. Покидаючи посаду ректора перед посвяченням його у єпископи, він звернувся до могилянців із закликом не йти "тільки дорогою, протоптаною іншими вченими, але слідувати самостійним науковим поглядам, які, породжуючи солідну вченість, творять знавців, а не торгашів науки". Продовжуючи, він пояснював: "...освіченому світові вже спротивила до нудоти (якщо можна так мовити) та наука, яка не впливає з первинних джерел, а крапля за краплею в зіпсованому вигляді тече крізь пожовклий папір з болот недосконалих потішних вчителів і не лишає в розумі людському нічого, крім безглузлого переконання у власній мудрості, гидоти мороку, сновидіння й примарності" [18].

Відповідно до такого розуміння освітніх завдань формувалась арсенал методів, вибудовувалась технологія виховного процесу. В п'яти молодших класах, що передбачали попередній вишкіл, озброєння знаннями, необхідними для самостійної творчої діяльності, переважає модель, запозичена у єзуїтів. Суть її вже цитований

раніше М. З. Лінчевський характеризує як "суворо-схоластичний метод викладання всіх наук, ... а з боку виховного — сувора шкільна дисципліна" [19]. У вищих же класах філософії й богослов'я, які й визначали власне образ академії в цілому, центр ваги переносився на оволодіння навичками самостійної, творчої, критичної діяльності. Тут не так вивчали вже здобуті істини, як виробляли здатність самому здобувати істину.

Власне, вододіл між молодшими і старшими класами був досить умовний. Спрямованість на формування не пасивного сприймача знань, а активного й відповідального творця просякає весь зміст академічного життя.

В ім'я цієї мети з перших років спудеїв при- вчали брати безпосередню участь у забезпеченні навчального процесу. В молодших класах з числа кращих учнів обирався декуріон, який виконував функції помічника вчителя. Він повинен був не лише збирати й передавати вчителеві виконані учнями завдання, а й перевіряти їх, записуючи відповідні оцінки на спеціальному аркуші — "єрраті" чи "нотаті". Власне, вчителями в молодших класах теж здебільшого були спудеї вищих класів Академії. Вивчення мов від початку спрямовувалось на живе володіння ними, що повинно було забезпечити вільне спілкування в межах європейської спільноти вчених. З огляду на це, починаючи з класу синтаксими, учні зобов'язані були не лише в школі, а й у позаурочний час спілкуватись один з одним латиною. Цією мовою здійснювалось викладання в старших класах.

Заради розвитку здатності до самостійного, творчого мислення було розроблено спеціальну систему перевірки одержуваних знань. Щосуботи до "храму студентів" — спеціально добудованої на другому поверсі головного будинку конгрегаційної зали — збирались студенти різних класів на свої концертації.

Учні молодших граматичних класів задавали один одному питання в обсязі знань, одержаних впродовж тижня, і відповідно обговорювали якість одержаних відповідей.

Спудеї класів піітики та риторики читали складені ними за всіма правилами поетичного й риторичного мистецтва вірші й виголошували промови, а слухачі задавали питання і вказували на помилки, яких припустився автор. Зрештою, тут відбувались диспути у формі підсумку навчальних успіхів спудеїв вищих класів.

Щосуботи проходили диспути приватні, під час яких професор зачитував певний уривок з класичного твору, який пропонувалось одному спудеєві витлумачити, а іншим виконати роль його опонентів. При цьому оцінювався і рівень

володіння мовою (диспути відбувались латиною), й уміння побудувати промову згідно з правилами риторичного мистецтва, й рівень засвоєння матеріалу, й оригінальність підходу до обґрунтування власного бачення проблеми.

Найзначнішою подією в житті Академії були щорічні урочисті диспути. На диспут запрошувався митрополит і поважні громадяни Києва. Заздалегідь заготовлені запрошення, що розси- лались почесним гостям, містили текст презен- туму почесній особі, якій присвячувався диспут, а також виклад тез, що обговорюватимуться під час диспуту — конклюдії. Ошатно оформлені гравюрами (фрагмент одної з них і зараз прикрашає обкладинку "Наукових записок НаУКМА"), вони відображували загальний настрій урочистого свята, яким жила не лише Академія, а й місто. Ось як описує цю подію один з авторитетних істориків Академії В. Аско- ченський: "Не дивно, що такі диспути були академічними святами! І Київ щирою брав участь у них, бо тут же навчався цвіт його юнацтва; в академічному дворі і на майдані товпились батьки, брати і родичі тих, котрим випала щаслива доля бути вихованцями зна- менитого училища, і які в ту хвилину, можливо, стояли перед блискучим збором, збуджуючи хвилююче завмирання серця у тих, кому були родинно-дорогі успіхи в науці" [20].

Почесні гості залишали конгрегаційну залу, може, й не добре втямивши, про що диспутували глибокомудрі спудеї. Для самих же спудеїв це свято, участь у ньому вимагала серйозної інте- лектуальної зосередженості. Це стосувалось не лише тих, хто виступав на диспуті, а й слухачів його. Адже на завтра в класах чекав серйозний аналіз події, що відбувався досить ретельно. Про це свідчить хоча б розпорядження професорам ректора Академії Тимофія Щербацького, який вимагав опитувати на другий день після диспуту спудеїв: "Хто, які аргументи говорив, який хто ім'яний фундамент поклав своєї опучни як сольвований від дефеденту чи його вчителя всякий аргумент, що дозволяє й що недоска- зане, яка солюція в дистинкції послідувала, яка оної дистинкції експлікація і яким саме доку- ментом себе панове дефеденти захищають" [21].

Так закладався ґрунт освітньої концепції, налаштованої на формування самостійної, творчої, критично мислячої особистості, здатної до вільного ствердження власної гідності й гід- ності свого народу, і разом з тим налаштованої на взаємодію, здатної почути "іншого" в діалозі, що утворює зміст європейського культурного співжиття.

Завершуючи огляд тих ознак, що визначають актуальність для нас сьогодні досвіду давньої

Могилянської академії, хочу відзначити її молодість.

Йдеться не про молодість спудеїв, що заповнювали класи Академії, а їхніх вихователів, викладачів, тих, хто дивляться на нас з портретів в образі глибокомудрих старців. Не такими були вчителі й наставники, що закладали підвалини киево-могилянських традицій. Ось довільно обраний перелік з числа найбільш знаних могилянців: Сильвестр Кулебяка — почав діяльність професора КМА в 23 роки, Теофан Прокопович — з 24 років — професор, в 30 років — ректор, Самуїл Миславський — з 26 років професор, префект КМА — в 30 років, Георгій Кониський починає викладати в 28 років, а в 30 років — префект, у 35 років — ректор, Стефан Яворський став професором у 31 рік.

Цей перелік можна продовжити. Але й наведений список дозволяє стверджувати, що Києво-Могилянська академія творилась та існувала як

осереддя молодості з властивим їй несприйняттям будь-яких форм догматизму, консерватизму, стагнації, сповнена наснаги, готовності до активної творчої діяльності. Усвідомлення того, що навчання спрямоване не так на зростання освіченості, нагромадження знань як самотети, а в ім'я самоздійснення людини — ось головний підсумок, що резюмує спрямованість виховної концепції, яка стверджувалась у Києво-Могилянській академії.

Повертаючись до вже цитованого раніше "Слова" на честь Академії, виголошеного Ф. Тітовим у 1896 р., хочу завершити його словами: "Це й є внутрішній дух, притаманний нашій Академії, що постійно живе в ній і передається з покоління в покоління; це й є живе академічне передання. Припасти до цього живого переказу, вчуватись в його голос і співвідносити себе з ним дуже корисно і необхідно" [22].

1. Див. *Хижняк З.І.* Києво-Могилянська академія.— К., 1981.— С. 32—34.
2. Труды Киевской Духовной академии.— 1897, Том I.— С. 179—180.
3. *Маланюк Є.* Нарис історії нашої культури.— К., 1992.— С. 48.
4. Труды Киевской Духовной академии.— 1904.— Том III.— С. 144—145.
5. Цит. за: *А. Жуковский.* Петро Могила й питання єдності церков.— К., 1997.— С. 73.
6. *Линчевский М. З.* Педагогика древних братских школ и преимущественно древней Киевской Академии. Поли, собр. соч. в 2-х т.— К., 1906.— С. 156.
7. Там само.— С. 87.
8. Труды Киевской Духовной академии.— 1904.— Том I.— С. 531.
9. Історія філософії на Україні.— Т. I.— К., 1987.— С. 185.
10. Цит. за *А. Жуковский.* Вказана праця.— С. 70.
11. *Маланюк Є.* Вказана праця.— С. 52—53.
12. Газ. «Українське слово».— 2000, № 31.
13. Цит. за *А. Жуковский.* Вказана праця.— С. 74.
14. Цит. за *Хижняк З.І.* Вказана праця.— С. 61.
15. *Яковенко Н.* Нарис історії України.— К., 1997.— С. 173.
16. *Хв. Тітов.* Стара вища освіта в Київській Україні кінця XVI — на початку XIX ст.— К., 1924.— С. 115.
17. Див. *М. З. Линчевский.* Педагогика древних братских школ...— С. 148.
18. Труды Киевской Духовной академии.— 1865.— Т. I.— С. 158.
19. *Линчевский М. З.* Педагогика древних братских школ...— С. 87.
20. *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем-академией.— Ч. 2.— К., 1856.— С. 171—172.
21. Цит. за *М. З. Линчевский.* Вказана праця.— С. 148.
22. Труды Киевской Духовной академии.— 1897.— Том I.— С. 180.

Horsky V.

ALMA MATER OF THE HIGH EDUCATION IN UKRAINE

This article presents analysis of some basic principles on which the system of education in Kyiv-Mohyla Academy was based. Also author proves actuality of the high educational institution's experience from the outlook on tasks that now Ukrainian system of the higher education decides. From this point of view special meaning sets confirmation of independent and freedom's spirit. Considering this problem, attention is stressed on introduction into life by Academy's professors the principle of systematic education that is based on creative comprehension of the first sources, on forming intellectuals with intention to communicate in whole Europe context. Conscious direction of educational system not to accumulation of knowledge, but mainly to man's self-realization, — creates the main conclusion that resumes educational concept, based in Kyiv-Mohyla Academy.